

De Constructie van Groene Politiek binnen de Politieke Partij Radikalen

Bachelorwerkstuk – LET-GESB3100

Auteur:	Pieter Beutler
Scriptiebegeleider:	Dr. Marieke Oprel
Inleverdatum:	15 juni 2022
Cursus:	Bachelorwerkstuk
Opleiding:	Bachelor Geschiedenis

Inhoudsopgave

Introductie	4
Een beknopte geschiedenis van de Politieke Partij Radikalen (1968-1991)	5
Wanneer wetenschappers zich afvragen: wat betekent groen?	6
Onderzoeksvraag	10
Relevantie	11
Hoofdstuk 1: De weg naar de 'groene lijst van Nederland' (1971-1979)	13
De radicale milieuontwaking	13
Franse invloeden in Amersfoort.....	16
De Europese Verkiezingen van 1979 – Een Groene Synthese	18
Theoretische Reflectie.....	20
Hoofdstuk 2: 'De kameleon' (1980-1986)	22
Een kwestie van maatschappelijk overleven	23
Een kwestie van spiritualiteit	25
Nee tegen groen	28
Conclusie	30
Bibliografie	32

Introductie

De Duitse Bondsdagverkiezingen van 26 september 2021 waren historisch voor de Duitse groene politiek. *Die Grünen* haalden hun beste verkiezingsresultaat ooit en kwamen voor het eerst sinds 2005 in de regering terecht. De manier waarop de meest vooraanstaande groene politici, minister van Buitenlandse Zaken Annalena Baerbock en minister voor Economische Zaken en Klimaat Robert Habeck, vervolgens groene politiek in de praktijk brachten deed echter bij sommigen de wenkbrauwen fronsen. Na het uitbreken van de Russisch-Oekraïense oorlog pleitte Baerbock bijvoorbeeld hartstochtelijk voor forse wapenleveranties aan Oekraïne terwijl Habeck de wereld afreisde op zoek naar olie en gas en de *Atomausstieg* overwoog uit te stellen.¹ Deze koerswijzigingen leken op het eerste gezicht vloeken in de groene kerk. Toch zijn Habeck en Baerbock op dit moment met afstand de meest gewaardeerde politici van Duitsland en is hun partij zelden populairder geweest.²

De groene politiek van Habeck en Baerbock verschilt sterk met die van veertig jaar geleden. *Die Grünen* ontstonden namelijk vanuit de nieuwe sociale bewegingen van de jaren zestig en zeventig zoals de vredes- en milieubeweging. In de periode na de oprichting van de partij – de jaren tachtig en negentig – stond groene politiek voor hen nog voor verzet tegen de NAVO, ontspanning van de relatie tussen ‘Oost’ en ‘West’ en het zo snel mogelijk uitfaseren van kernenergie.

‘Groene politiek’ is dus – zo blijkt uit deze korte beschouwing van veertig jaar ‘groene’ geschiedenis – een rekbaar concept; het kan allerlei betekenissen toegeschreven krijgen. De definitie wordt als het ware geconstrueerd door de politieke actoren die het concept gebruiken. De historische ontwikkeling van dit proces, de manier waarop actoren het begrip ‘groene politiek’ vormgeven, staat centraal in deze scriptie.

De focus in deze scriptie ligt echter niet op Duitsland, maar op Nederland. In Nederland ontsproten namelijk al in de vroege jaren zeventig, voordat *Die Grünen* überhaupt bestonden, de eerste kiemen van groene politiek. Waar? Bij de Politieke Partij Radikalen.

---

¹ Nynke van Verschuer, ‘Duitse Groenen steeds minder groen sinds oorlog in Oekraïne’ in: *NRC Handelsblad*, 12 mei 2022; Christian Geinitz, ‘Habecks Ringen mit den eigenen Leuten’ in: *FAZ*, 20 mei 2022; Jens Thureau, ‘Das grüne Powerpaar: Habeck und Baerbock’ in: *Deutsche Welle* 17 mei 2022, <https://p.dw.com/p/4BOWi> [geraadpleegd 28-05-2022].

² Zie onder andere: Forschungsgruppe Wahlen, ‘Politbarometer Mai 2022’, https://www.forschungsgruppe.de/Umfragen/Politbarometer/Archiv/Politbarometer_2022/Mai_2022/ [geraadpleegd 28-05-2022]

Een beknopte geschiedenis van de Politieke Partij Radikalen (1968-1991)

De PPR ontstond in 1968 na een afsplitsing van een deel van de politici van de Katholieke Volkspartij (KVP). De afsplitsers, linkse christenradicalen, verenigden zich in de nieuw-opgerichte Politieke Partij Radikalen. Intern was er in de eerste jaren verdeeldheid over welk electoraat aan te spreken: maatschappijkritische en hoger opgeleide burgers of het confessionele smaldeel van de arbeiders. Deze discussie werd geslecht met de verkiezingsoverwinning van lijsttrekker Bas de Gaay Fortman in 1972. Met een electoraat van maatschappijkritische burgers wist de De Gaay Fortman de PPR te profileren als mentaliteits- en voorhoedepartij en behaalde daarmee zeven zetels. Kort daarop volgde deelname aan het kabinet Den Uyl met twee ministers.³

Vanaf deze periode, die als hoogtepunt van de partij aangeduid zou kunnen worden, liepen twee processen die grofweg leidden tot de uiteindelijke opheffing van de partij in 1991. Het eerste proces was een ideologische verlinksing, waardoor de PPR dichter bij de PSP en CPN kwam te staan op inhoudelijke en strategisch niveau. De electorale tegenwind die de partij vanaf 1976 ervoer was het tweede proces. Die tegenwind zorgde ervoor dat de partij langzaam de moed verloor veel te kunnen bereiken zonder nauwe samenwerking met andere partijen. In 1991 ging de partij na een fusie met CPN, PSP en EVP op in Groen Links.⁴

Wat de PPR kenmerkte was de absentie van een vastomlijnde ideologie.⁵ De PPR reageerde vooral op zaken die in de progressieve maatschappelijke bewegingen speelden. Hierdoor ontwikkelde de partij vooruitstrevende politieke standpunten over de beoogde radicale democratisering van de maatschappij, steun aan de ‘derde wereld’ en milieupolitiek. Daarnaast werkten de radicalen veel samen met de nieuwe sociale bewegingen rondom milieu, kernenergie en de vrouwen- en homo-emancipatie.⁶ Wat de PPR ten slotte kenmerkte was een oneindige ‘strategiediscussie’. Binnen het partijkader was vrijwel constant onenigheid over de strategische positie van partij in het Nederlandse politieke stelsel. Moest de partij optrekken met de PvdA, of met de PSP en CPN? Was meeregeren of fel oppositievoeren de centrale ambitie van de partij? In deze discussies ontstond een stroming binnen de partij die de PPR graag wilden ‘omvormen’ tot dé ‘groene partij van Nederland’. Hierdoor ontstond in de partij

---

³ Henk Waltmans, *Niet bij rood alleen: vijftien jaar Nederlandse politiek en de geschiedenis van de PPR* (Groningen, 1983), 35-43; Fred van Ginneken, *De P.P.R. van 1968 tot en met 1971* (Breda, 1975) 168-169; Christoph Van den Belt en Marieke Oprel, ‘Introductie’ in Van den Belt en Oprel, *Een thematische geschiedenis van de PPR* [voorlopige titel] (2022, in press) 1-6.

⁴ Tot 1992 werd GroenLinks geschreven als Groen Links.

⁵ Jasper Blom, ‘Groener dan de som der delen?’ in: F. Wielenga, C. van Balen, M. Wild (red.), *Een Versplinterd Landschap: Bijdragen over geschiedenis en actualiteit van Nederlandse Politieke Partijen* (Amsterdam, 2018) 79-98, aldaar 82.

⁶ Van den Belt en Oprel, *Thematische Geschiedenis van de PPR* 4; Blom, ‘Groener dan de som der delen?’ 84.

discussie over wat groene politiek was en hoe de partij dat zou moeten uitdragen. Deze verschillende constructies van ‘groen’ binnen de PPR staan centraal in deze scriptie.

Wanneer wetenschappers zich afvragen: wat betekent groen?

Het precare etiket ‘groene partij’ zegt zonder context niet bijzonder veel over de ideologie van een partij. Toen de groene partijen vanaf het einde van de jaren zeventig in vrijwel ieder West-Europees land uit de grond schoten, ontstond er dus in de politicologische secundaire literatuur een drang deze nieuwe categorie partij te duiden en vooral te definiëren.⁷

Centraal in deze categorie politicologische werken stonden de pogingen deze wirwar van pasgeboren partijen nomothetisch te duiden. Daarmee probeerde men de unieke politieke opstelling van ‘de groene partij’ ten opzichte van de bestaande partijen te verklaren door ze te classificeren. Feitelijk construeerden deze politicologen dus, op basis van empirisch onderzoek, hun eigen definities van het concept ‘groene politiek’. Sleutelpublicaties in dit veld zijn de classificaties van de Duitse politicologen Kitschelt, Müller-Rommel, Rüdig en Pogunkte.⁸ Wat hun classificaties met elkaar gemeen hadden was de observatie dat groene partijen een uiting waren van een compleet nieuwe scheidslijn in de politiek.⁹ Deze observatie was gebaseerd op de ‘New Politics Theory’, een theorie sterk geïnspireerd door het werk van de Amerikaanse politicoloog Ronald Inglehart.¹⁰ Volgens deze theorie zou er vanaf de jaren zeventig een nieuw soort postmaterialistische ‘waarden-oriëntatie’ (value orientation) zijn ontstaan; burgers die in de welvaart van de naoorlogse periode ‘socialiseerden’ zouden een nieuwe set waarden hebben meegekregen, waardoor er meer belang werd gehecht aan postmaterialistische kwesties zoals bijvoorbeeld het milieu of feminisme in vergelijking met ‘oude’ materiële kwesties.¹¹ Deze nieuwe waarden zouden vervolgens de grote opkomst van de nieuwe sociale bewegingen in de jaren zestig en zeventig verklaren, en daarmee dus ook de

---

⁷ Ferdinand Müller-Rommel (red.), *New Politics in Western Europe, The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists* (1989), achterkant.

⁸ Jon Burchell, *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties* (New York, 2002) 16; Herbert Kitschelt, ‘Left Libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems’ in: *World Politics* 40:2 (1988); Müller Rommel, *New Politics*; Wolfgang Rüdig, ‘Explaining Green Party Development’ in: *Strathclyde Papers on Government and Politics*, 71 (1990); Thomas Pogunkte, ‘The “New Politics Dimension” in European Green Parties’, in F. Müller-Rommel (red.), *New Politics in Western Europe, The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists* (1989) 175-183.

⁹ Burchell, *Evolution of Green Politics* 16.

¹⁰ Ronald Inglehart, ‘Values, Ideology and Cognitive Mobilization in New Social Movements’ in M. Keuchler & R. J. Dalton (red.) *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* (Oxford, 1990).

¹¹ Pogunkte, ‘New Politics Dimension’ 175-182.

opkomst van groene partijen. Groene politieke partijen brachten de postmaterialistische scheidslijn in de politiek, was de conclusie van Duitse politicologen.

Naast deze overeenkomst maakten Kitschelt, Müller-Rommel, Rüdig en Pogunkte ieder een eigen classificatie van de groene partij, maar dit waren variaties op hetzelfde thema. Herbert Kitschelt zag de opkomst van de groene partijen in de bredere context van een nieuwe soort ‘links-libertaire’ partij.¹² Deze nieuwe soort partij reflecteerde de non-materialistische waarden van de nieuwe sociale bewegingen.¹³ Ferdinand Müller-Rommel daarentegen maakte zijn classificatie iets nauwer: hij beperkte zich tot de weinig-tijdloze term ‘new politics’ die zich richtte op postmaterialistische waarden, de invloed van het rapport van de Club van Rome, *Grenzen aan de Groei* en de unieke basisdemocratische partijorganisatie.¹⁴ Waar Kitschelt echter stelde dat de scheidslijn tussen materialistische en postmaterialistische politiek de ‘oude’ politieke scheidslijnen uiteindelijk zou doen vervagen, stelde Müller-Rommel slechts dat dit één nieuwe scheidslijn zou zijn die naast de ‘oude’ scheidslijnen zou staan.¹⁵ Het onderzoek van Wolfgang Rüdig legde in vergelijking met de bovenstaande onderzoeken meer nadruk op de ecologische dimensie - hij stelde dat de oorsprongstheorie van de groene partij, waar die is ontstaan vanuit de nieuwe sociale bewegingen, niet verklaarde waarom deze partijen zich compleet met de ecologische problemen kozen te identificeren.¹⁶ In het kort: waarom werden het ‘groene partijen’, terwijl het (bij wijze van spreken) ook ‘vredespartijen’ of ‘Derdewereldpartijen’ hadden kunnen worden. Als antwoord op deze vraag kwam hij tot de conclusie dat de specifieke ecologische dimensie van de partijen te weinig aandacht heeft gekregen, en dat die dimensie de belangrijkste verklaring is van de opkomst van groene partijen.¹⁷ Hij schreef hierover:

‘Why is it that most social scientists analysing Green parties regard the ‘ecological’ identity of these parties as irrelevant, unimportant or, at best, as marginal? There seems to be a consensus that somehow they cannot be what they appear to be, that their appearance as ecological parties has to be a manifestation of some other social force which is totally unconnected to the material content of their demands.’¹⁸

Thomas Pogunkte gaf de meest gedetailleerde classificatie van de groene partij, die hij zelfs gebruikte om te onderscheiden tussen ‘echte’ en ‘onechte’ groene partijen.¹⁹ Pogunkte zag zijn

---

¹² Burchell, *Evolution of Green Politics* 16; Kitschelt, ‘Left Libertarian Parties’.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Müller Rommel, *New Politics* 5-8.

¹⁵ Burchell, *Evolution of Green Politics* 16.

¹⁶ Burchell, *Evolution of Green Politics* 16-17; Rüdig, ‘Explaining Green Party Development’.

¹⁷ Burchell, *Evolution of Green Politics* 16-17.

¹⁸ Rüdig, ‘Explaining Green Party Development’, 16, zoals aangehaald in Burchell, *Evolution of Green Politics* 16-17.

¹⁹ Pogunkte, ‘New Politics Dimension’ 175-182.

poging van classificatie als het ‘faciliteren’ van de verschillende classificatiemodellen van Müller-Rommel, Kitschelt en Rüdig, die hij ieder op zijn eigen manier als beperkt zag.²⁰ Hij stelde: ‘the ideal-typical outlook of an ecological or green party [is one] that has been moulded by the surge of new politics’. Andere groene partijen bestonden volgens hem wel, zoals conservatieve varianten bijvoorbeeld, maar de ‘authentieke’ variant, zoals bijvoorbeeld *Die Grünen* of *Agalev*, waren gevormd door ‘new politics’.²¹

Een van de invloedrijkste werken over het concept ‘groene politiek’ is het werk *Green Political Thought* van Andrew Dobson uit 1990. Deze Britse politicoloog maakte in de jaren negentig naam met het onderscheid tussen *environmentalism* en ecologisme en stelde dat deze twee aspecten van het groene denken niet door elkaar gebruikt moesten worden. *Environmentalism* was voor hem ‘slechts’ het vergroenen van de status quo. Het ecologisme stond echter voor een radicale omwenteling van de relatie tussen mens en natuur en een revolutie in het politieke en sociale leven, omdat alleen dan het menselijk bestaan voortgezet kon worden. Net als Pogunkte maakte Dobson dus een onderscheid tussen ‘echte’ en ‘onechte’ groene politiek; alleen bij een ecologistische ideologie zou er sprake zijn van ‘green politics’. *Environmentalism* was volgens zijn theorie geen ideologie.²²

Vanaf de jaren negentig ontwikkelde de wetenschappelijke literatuur over groene partijen. Met de val van de muur en het door Francis Fukuyama aangekondigde ‘einde van de geschiedenis’ waren speerpunten van groene partijen zoals hun pacifisme, hun protest tegen kernwapens en het bevorderen van ontspanning van de relatie tussen ‘Oost’ en ‘West’ ‘uit de tijd’. De zoekende houding van de groene partijen in een nieuw tijdsgewricht is het best te illustreren aan de hand van de desastreuze verkiezingsuitslag voor de Duitse groenen in de eerste Bondsdagverkiezingen van het verenigde Duitsland in 1990. Na een campagne met de slogan ‘Alle reden von Deutschland, Wir reden vom Wetter’ wisten de Groenen de vijfprocentshorde niet te nemen en belandden buiten de bondsdag.

De wetenschappelijke literatuur over groene partijen bewoog dus mee met de wereldpolitieke veranderingen, maar ook met de groene partijen zelf. Groene partijen, na hun stormachtige opkomst, begonnen in veel landen, zoals Duitsland en België, hun partijorganisatie te professionaliseren en namen zelfs deel aan regeringen. Een kwestie die in deze periode van onderzoek centraal stond is de wijze waarop groene partijen hun radicale

---

²⁰ Ibidem, 175.

²¹ Ibidem, 178.

²² Andrew Dobson, *Green Political Thought: fourth edition* (New York, 2007) 1-4.

ideologie konden combineren met de zware last van regeringsverantwoordelijkheid.²³ De algemene conclusie luidde: ‘the march through the institutions has changed the marchers more than the institutions.’²⁴

Daarnaast was er in deze periode sprake van een ontwikkeling in de studie naar de groene politieke theorie. Door de veranderlijkheid van de groene politieke partijen begonnen bestaande theorieën een deel van hun bruikbaarheid te verliezen.²⁵ Een voorbeeld van deze ontwikkeling was te zien in de werken van Dobson. Hij signaleerde in 2007 dat zijn nauwe definitie van groene politiek ‘uit de mode’ raakte. Men sprak niet meer over ‘grenzen aan de groei’ maar over ‘hernieuwbare energie’ en ‘groene groei’.²⁶ In een wereld waar de zorg om milieu en klimaat ‘mainstream’ was geworden hernieuwde hij dus zijn visie op groene politiek.²⁷ De Britse socioloog Brian Doherty presenteerde in 2002 ook een bredere opvatting van groene ideologie, waarvan ecologische opvattingen maar één kernonderdeel was. Waar eerdere werken over de groene politiek vooral de nadruk legden op hoe het verschilde van andere soorten politiek, focuste Doherty zich op de interne ideologische coherentie van de groene beweging.²⁸ Volgens Doherty moest naast zorg om het milieu ook aan twee andere politieke aspecten voldaan worden voordat men over groene politiek kon spreken: het pleiten voor egalitarisme en basisdemocratie in partij en maatschappij. Zijn theorie, gebaseerd op sociologisch onderzoek naar groene partijen wereldwijd, stelde dat deze drie politieke speerpunten ‘onreducerbare elementen van [het groene ideologische] discours’ waren.²⁹

De grote diachrone en synchrone verschillen in wetenschappelijke opvattingen over het concept ‘groene politiek’ van de jaren tachtig tot heden benadrukken de rekbaarheid van het concept. Nederland neemt een opvallend afwijkende positie in ten opzichte van omliggende West-Europese landen in de invulling van groene politiek. Het duurde tot 1989 totdat Nederland middels Groen Links een groene partij in het nationale parlement koos. Dit is wat de Nederlandse historicus Gerrit Voerman de Nederlandse paradox noemt: Ondanks gunstige uitgangspunten (een lage kiesdrempel en een sterke aanwezigheid van nieuwe sociale bewegingen), duurde het relatief lang voordat een groene partij in het Nederlandse parlement

---

²³ Zie hiervoor: Ferdinand Müller-Rommel, Thomas Poguntke, (red.) *Green Parties in National Governments* (2002).

²⁴ Ibidem.

²⁵ Burchell, *Evolution of Green Politics* 8.

²⁶ Andrew Dobson, ‘All I Left Behind’, in ‘Trajectories of Green Political Theory’, in: *Contemporary Political Theory* (2009); Andrew Dobson, *Green Political Thought* (London, 1990).

²⁷ Dobson, ‘All I Left Behind’ 320-326.

²⁸ Brian Doherty, *Ideas and Action in the Green Movement* (New York, 2002) 68.

²⁹ Ibidem 67-74.

kwam.³⁰ De paradox is echter zijn eigen oplossing. De theorie volgend dat groene partijen de parlementaire vertegenwoordiging zijn van de nieuwe sociale bewegingen, concludeerde hij dat juist omdat er een lage kiesdrempel was een groene partij zo lang op zich liet wachten. Via de klein-linkse partijen (CPN, PPR, PSP) hadden de nieuwe sociale bewegingen al vertegenwoordiging in het parlement; een eigenstandige groene partij was dus niet nodig.³¹

Omdat GroenLinks een fusie was van de bestaande klein-linkse partijen had de ‘groene partij van Nederland’ een afwijkend karakter ten opzichte van andere groene partijen in omliggende landen.³² In tegenstelling tot Nederland ontstonden groene partijen in omliggende landen zoals België en Duitsland vanuit de nieuwe sociale bewegingen en konden zich maar met moeite passen in de mal van een politieke partij. De Duitse politicoloog Wolfgang Rüdiger noemde dit het ‘Nederlandse groene exceptionalisme’. Hij zag de oorzaak daarvan, net als Voerman, in de lage kiesdrempel van Nederland, waardoor bestaande partijen reeds de belangen van de nieuwe sociale bewegingen konden vertegenwoordigen.³³ Aan de hand van deze theorie werd door Rüdiger de afwijkende aspecten van GroenLinks ten opzichte van andere groene partijen – een kleinere nadruk op basisdemocratie bijvoorbeeld – verklaard.³⁴

Onderzoeksvraag

De onderzoeksvraag die in deze scriptie centraal staat is: ‘hoe is het concept ‘groene politiek’ van 1968 tot en met 1986 binnen de PPR geconstrueerd?’ De deelvragen die hierbij horen zijn: ‘Op welke uitgangspunten berustten de verschillende visies op groene politiek binnen de PPR?’; ‘Wanneer en hoe werd het concept ‘groene politiek’ binnen de PPR geïntroduceerd?’; ‘Werden interne ideologische verschillen uitvergroot of juist verbloemd?’ ‘Hoe verhieldden deze opvattingen zich tegenover het partijstandpunt?’ Uiteraard is het niet mogelijk alle relevante discussies over de groene politiek van de PPR in deze scriptie te verwerken. Er is daarom gekozen voor een tweetal periodes. Het eerste hoofdstuk behandelt de periode 1968-1979, wat de lange aanloop naar de campagne voor de Europese verkiezingen van 1979 bevat en het tweede hoofdstuk beslaat de periode 1980-1986, wat de strategiediscussie van de partij beslaat. De ontwikkeling van de constructie van groene politiek is dus zowel diachroon en

---

³⁰ Gerrit Voerman, ‘The Netherlands, Losing Colours, Turning Green’ in: D. Richardson en C. Rootes, *The Green Challenge* (1994), 124-125.

³¹ Ibidem.

³² Zie voor een studie over de fusie van PPR, PSP, CPN en EVP tot GroenLinks: A. Lucardie, W. van Schuur, G. Voerman, *Verloren Illusie, Geslaagde Fusie?* (1990).

³³ Wolfgang Rüdiger, ‘Verschillend sinds geboorte’ in: A.P.M. Lucardie, G. Voerman, *Van de straat naar de staat? 1990-2010* (2010) 201-217, aldaar 202, 214.

³⁴ Ibidem.

synchroon beschouwd. Per hoofdstuk zijn de verschillende visies die leefden binnen de partij geanalyseerd en ideologisch gekaderd. Dit is gedaan aan de hand de aanpak van de Britse politicoloog Roger Eatwell, die in zijn werk de ‘intrinsieke structuren’ van ideologieën beschreef aan de hand van hun basisprincipes, mythes, tegenstellingen, spanningen, moraliteit en eigen waarheid.³⁵

De bronnen die gebruikt zijn in dit onderzoek zijn afkomstig uit het partijarchief van de PPR in het Katholiek Documentatiecentrum te Nijmegen. Dit zijn voornamelijk bronnen van de partijkrant *Radikalenkrant*, het studieblad *Radikale Notities*, interne beleidsnota’s van verschillende commissies en congresnotulen.

Relevantie

Deze scriptie zal op drie vlakken een bijdrage leveren aan het wetenschappelijke debat over groene politiek. De voornaamste bijdrage is het verbreden van het concept ‘groene politiek’ zelf. Zoals in de inleiding al aangegeven zal deze scriptie niet zelf een definitie van groene politiek geven, maar juist onderzoeken hoe actoren binnen de PPR dit begrip zelf construeerden. Deze aanpak heeft als voordeel dat het een open blik geeft binnen het onderzoeksveld. Wetenschappelijke overzichtswerken naar groene politiek in Europa beperkten zich bijvoorbeeld voornamelijk tot het onderzoek naar groene partijen zoals gedefinieerd in de politicologische literatuur van de jaren tachtig en negentig. Deze aanpak kwam voort uit de traditie van hun discipline: grof gesteld analyseerden deze politicologen vanuit een nomothetisch basis: uit de opkomst van het nieuwe fenomeen van de groene partij probeerde de discipline wetmatigheden of theoretische generalisaties te destilleren. Zij zochten naar een empirisch verifieerbare classificatiemethode om te beschrijven hoe de ‘typische groene politiek’ fundamenteel afweek van ‘reguliere’ politiek. Door daar afstand van te nemen kan dit onderzoek de vroege geschiedenis van de Nederlandse groene politiek – de tijd van vóór GroenLinks – analyseren. Historici gaan namelijk traditioneel eerder ideografisch te werk: in plaats van te zoeken naar algemene generalisaties wordt gekeken naar het unieke of

---

³⁵ R. Eatwell, en A. Wright, (red.) *Contemporary Political Ideologies* (London, 1993), zoals aangehaald in Dobson, *Green Political Theory* 4.

afwijkende van één casus.³⁶ Zo poogt deze scriptie de zogenoemde *theoretical gap* tussen wetenschappelijke definities van groene politiek en groene politiek *in situ* te versmallen.³⁷

De tweede toevoeging aan het wetenschappelijk debat die deze scriptie maakt is besloten in het woord *binnen*. Dit is namelijk geen onderzoek naar de constructie groene politiek *door* de PPR, maar *binnen* de PPR. De politieke partij is dus zoveel mogelijk geanalyseerd als een instituut van ideeënitwisseling en -ontwikkeling in plaats van als een monolithisch blok. Deze insteek is niet revolutionair – de verschillen tussen de *realos* en *fundis* binnen *Die Grünen* zijn bijvoorbeeld al breed uitgemeten in de historiografie. Wat het uitgangspunt van de politieke partij als instituut van ideeënitwisseling en -ontwikkeling echter onderscheid van eerdere studies is het feit dat in deze scriptie niet slechts de mening van PPR-leden als relevant worden geacht. Ook opvattingen van externen die deelnamen in partijdiscussies worden meegenomen in deze scriptie.

De laatste belangrijke bijdrage aan het wetenschappelijk debat van deze scriptie is het überhaupt aandacht schenken aan de PPR. De partij heeft in de historiografie van Nederlandse politieke partijen nauwelijks aandacht gekregen en er bestaat geen wetenschappelijke monografie van de partijgeschiedenis.³⁸ Pas in het najaar van 2022 verschijnt de eerste serieuze wetenschappelijke studie over de PPR - een thematische geschiedenis van de partij onder redactie van historici Christoph van den Belt en Marieke Oprel.³⁹

Vooraf in het onderzoeksveld van groene politiek is dit een lacune aangezien eerdere studies uit de jaren negentig al een ‘groene voorlopersrol’ van de PPR signaleerde, maar beperkte zich tot suggesties aangezien er nog geen zelfstandig onderzoek naar gedaan is. De sterkste propositie is te vinden in de bundel over groene politiek in Europa, *The Green Challenge*, waar Voerman de PPR ‘in a way, green *avant la lettre*’ noemt.⁴⁰ In een andere publicatie, waar Voerman co-auteur was, naast Anthonie Lucardie en Wijbrandt van Schuur, werd de PPR gezien als ‘[possibly] one of the oldest ‘new parties’ in the world’.⁴¹

---

³⁶ Zie voor beschouwingen over de verschillen tussen politieke geschiedschrijving en politicologie en hoe de disciplines juist van elkaar kunnen leren: J. S. Levy, "Explaining Events and Developing Theories: History, Political Science, and the Analysis of International Relations." in: C. Elman en M. F. Elman, *Bridges and Boundaries: Historians, Political Scientists, and the Study of International Relations* (Cambridge, 2001) 39-83, aldaar 40-44, 81-83.

³⁷ L. Bennie et al., 'Green Dimensions: The Ideology of the British Greens' in W. Rüdiger (red.) *Green Politics Three* (Edinburgh, 1995) 217-239, zoals aangehaald in Burchell, *Evolution of Green Politics* 27-30.

³⁸ Gerrit Voerman, 'De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politieke partijen.' in *BMGN Low Countries Historical Review* 2 (2005) 226-269, aldaar pp. 246.

³⁹ Van den Belt en Oprel, *Een Thematische Geschiedenis van de PPR*.

⁴⁰ Voerman, 'Losing Colours, Turning Green' 85.

⁴¹ G. Voerman et al., 'Greening the reds or reddening the greens?' in: W. Rüdiger, *Green Politics Three* 90-111, aldaar 92; 'new parties' was een manier van classificatie van groene partijen geïntroduceerd door de Duitse politicoloog Thomas Poguntke in: T. Poguntke, 'The "New Politics Dimension" in European Green Parties', in F. Müller-Rommel (red.), *New Politics in Western Europe, The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists* (1989).

Hoofdstuk 1: De weg naar de 'groene lijst van Nederland' (1971-1979)

Het PPR-kamerlid Leo Jansen toerde in het voorjaar van 1979 onvermoeibaar door heel Nederland. In een busje met de slogan 'Leo Jansen *moet* naar Straatsburg' trok hij van een 'jongerenhûs' in Leeuwarden tot de wijkcentra van het zuiden.⁴² Als lijsttrekker, of 'gangmaker' zoals de PPR het graag noemde, voor de eerste directe verkiezingen van het Europese Parlement, verkondigde hij de wens voor een ander Europa. De boodschap die hij bracht in zaaltjes door heel Nederland was vernieuwend, want hij trok een nieuwe scheidslijn in het slagveld van politieke partijen. Niet de tegenstelling van links en rechts, progressief of conservatief, stond centraal deze campagne, aldus Jansen, maar de tegenstelling tussen zogeheten 'groene-' en 'groeipartijen'. Als aanvoerder van de enige 'groene lijst van Nederland' ageerde hij tegen het 'machtsblok' Europa waarin 'economische groei het centrale politieke punt is.'⁴³ In het kort: Leo Jansen verkondigde groene politiek.

Dat Leo Jansen dit groene betoog hield was geen vanzelfsprekendheid. Ruim tien jaar eerder, tijdens het opstellen van het eerste program van de PPR, was milieu simpelweg geen thema geweest— laat staan groene politiek. Dit hoofdstuk zal deze 'vergroening' van de PPR tot de 'groene lijst van Nederland' beschrijven alsmede hun ideologische invulling van de groene politiek in de campagne voor de Europese verkiezingen van 1979 analyseren.

De radicale milieuontwaking

Historicus Chris Hietland stelt in zijn historische analyse van de milieupolitiek van de PPR dat de ontwikkeling van hun milieupolitiek het groeiende milieubewustzijn van Nederland weerspiegelde. Tijdens het opstellen van het eerste program van de PPR in de jaren na de oprichting speelde milieu nauwelijks een rol. Pas toen in 1970 het thema milieuverontreiniging groots in het publieke debat terecht kwam, kreeg deze problematiek weerklank in de PPR. Terwijl het opgestelde program in 1969 nog slechts oppervlakkig tegen 'vervuiling van milieu

---

⁴² 'Brandsma en Europa' in: *Leeuwarder Courant*, 6 mei 1979.

⁴³ PPR, 'Kritiek op Europa?' in: *De Volkskrant*, 5 juni 1979; Katholiek Documentatiecentrum (KDC), *Radikalenkrant*, 27 april 1979 'Groene Lijst' [Hoewel de radikalenkrant in haar bestaan enkele keren van naam veranderde, zal de krant in deze scriptie als 'Radikalenkrant' worden genoteerd.]

en water' pleitte zonder concrete oplossingen te noemen, eiste het verkiezingsprogramma van 1971 '[o]nmiddelbaar [een] geïntegreerde aanpak van alle milieuproblemen.'⁴⁴

De houding van de Nederlandse maatschappij tegenover het milieu veranderde drastisch in 1971 na het verschijnen van het rapport van de Club van Rome, *Grenzen aan de Groei*.⁴⁵ De hoofdboodschap was kernachtig verwoord in de titel: er waren grenzen aan de groei. Als er niets zou veranderen aan het toenmalige economische systeem gestoeld op economische groei, zo luidde het rapport, zou de mensheid tegen de ecologische grenzen van de aarde aanlopen. Met maatschappij-ontwrichtende gevolgen. Het rapport was leidend in de maatschappelijke discussie over milieupolitiek. Bij de PPR sloegen de conclusies van *Grenzen aan de Groei* in als een bom.⁴⁶ Op het najaarscongres van 1971 van de PPR in Berg en Dal deed kamerlid en toekomstig partijleider Bas de Gaay Fortman uit de doeken wat de partij te doen stond. In zijn rede over de noodzaak van 'radikaliteit' zag hij milieuproblemen als gevolg van 'structuren [in] de samenleving (...) die de mens in de weg zitten'. Eén van de structuren waartegen hij tegen tekeer ging was de 'schraperige maatschappij' die alsmaar meer welvaart eiste ten koste van onder andere het milieu. Milieu betekende voor De Gaay Fortman het vervuilde Rijnmondgebied en 'de krankzinnig lawaaiveroorzakende vliegtuigen'. Als oplossing stelde hij, conform *Grenzen aan de groei*, dat de PPR de economische orde van 'eenzijdige economische groei' aan de kaak moest stellen.⁴⁷

Drie aspecten van deze toespraak vallen op. Ten eerste stond in zijn toespraak een nieuwe maatschappijvisie centraal en op dat vlak was de invloed van het rapport van de Club van Rome duidelijk zichtbaar. Voor het eerst stelde de PPR de ideologie van alsmaar economische groei ter discussie. Waar in eerdere milieustandpunten het vooral ging om het bestrijden van incidenten, formuleerde na deze toespraak de PPR dus een nieuwe maatschappijvisie. Het tweede wat opvalt, zeker in vergelijking met latere milieustandpunten van de PPR, was de milde toon. Ter illustratie: vier jaar later, tijdens de algemene beschouwing van 1975, sprak De Gaay Fortman over het 'levensbelang' van het erkennen van grenzen aan de groei en spreekt over hoe deze erkenning zal bepalen 'óf wij voortbestaan en hóe wij voortbestaan'.⁴⁸ Het derde aspect van de toespraak van De Gaay Fortman dat opvalt is welke structuur hij ter discussie stelde. Als kern van het probleem signaleerde hij de mentaliteit van

---

⁴⁴ Chris Hietland, 'milieupolitiek van de PPR' in: Van den Belt en Oprel, *Thematische Geschiedenis* 123; Jacqueline Cramer, *De groene golf: geschiedenis en toekomst van de Nederlands milieubeweging* (1989) 35-41.

⁴⁵ Cramer, *De groene golf*, 36-37; Hietland, 'milieupolitiek van de PPR' 126-128; Hoewel het officiële rapport van de Club van Rome in 1972 uitkwam, lekte er al een conceptversie uit in 1971.

⁴⁶ Yannick Heijmans, *Hart voor het milieu: De ontwikkeling van de milieupolitiek van de PPR, 1968-1989* (Ongepubliceerde masterscriptie, 2018).

⁴⁷ KDC, *Politieke Partij Radikalen (PPR) 579*, inv.nr. 3027 'Kongres d.d. 30 oktober Berg en Dal'.

⁴⁸ Bas de Gaay Fortman, 'Algemene Beschouwingen 1975' in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2167 'Milieu d.d. 1975-1976'.

de samenleving: ‘de schraperige maatschappij’. Hij koos er dus voor niet zozeer materiële zaken zoals bijvoorbeeld ‘het kapitalisme’ aan te wijzen als oorzaak van de problematiek - zoals de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP) dat deed – maar een immateriële kwestie.⁴⁹

In de eerste helft van de jaren zeventig ontwikkelde de milieupolitiek van de PPR zich sterk en in 1973 veroverde het onderwerp ‘milieu’ een plek als één van de vier kernthema’s van de partij: vrede, macht, milieu en welzijn. De partij zag zichzelf als – om het in hedendaagse termen van de medialogica te formuleren – *issue owner* van de milieupolitiek. Bas de Gaay Fortman stelde in een interview in 1977 dat hij dit bevestigd zag in de gunstige uitslagen van de Provinciale Statenverkiezingen van 1974. Bij deze verkiezingen haalde de PPR met haar ‘duidelijke milieuprogram en een prioriteit voor behoud van onze natuurlijke omgeving’, aldus De Gaay Fortman, haar hoogste landelijke score ooit.⁵⁰

Een verdere invulling van de milieupolitiek van de PPR kwam tot stand tijdens het milieucongres dat de partij organiseerde in april 1976. Daar droeg de partij oplossingen aan voor de milieuproblematiek zoals een soberdere levensstijl, kleinschaligheid en een milieuvriendelijke technologie. Deze oplossingen hadden volgens het congres echter alleen effect indien er fundamentele maatschappelijke veranderingen aan ten grondslag lagen. Het congres stelde dat ‘in de huidige economische orde gericht op groei, expansie en winst, (...) de oplossing van de milieuproblematiek niet mogelijk [is].’⁵¹ Rond deze tijd gaf de Themagroep Milieu in haar jaarverslag van 1976 bovendien verdere ideologische invulling aan de milieupolitiek van de partij aan de hand van twee uitgangspunten. Ten eerste hanteerde de themagroep het uitgangspunt van een ‘mentaliteit’ waarin ‘[de mens] de taak [heeft] de levende natuur te respekteren (...) en dat wij er deel van uitmaken.’ Het tweede uitgangspunt was voor de themagroep een kwestie van verlicht eigenbelang, omdat de maatschappij simpelweg ‘zonder een gezond milieu niet [kon] voortbestaan.’ Het verloederen van de milieuzorg was als ‘iemand die wel de eieren wil rapen maar de kippen verwijt dat ze voer nodig hebben.’⁵²

Hoewel de milieupolitiek van de PPR in de jaren zeventig flink gestalte kreeg, sprak de partij daar echter niet over als groene of ecologische politiek. Het woord en de kleur groen had nog niet de politieke lading zoals het die kreeg vanaf het begin van de jaren tachtig, met de opkomst van ‘groene partijen’ in West-Europa.⁵³ Een vluchtige kwantiteitsanalyse van het

---

⁴⁹ KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3027 ‘Kongres d.d. 30 oktober Berg en Dal’.

⁵⁰ Archief Beeld en Geluid, NOS, ‘Kamerverkiezingen 1977’ (25-05-1977) via Clariah Media Suite: <https://mediasuite.clariah.nl/tool/resource-viewer?id=2101608050036054131&cid=daan-catalogue-aggr> [geraadpleegd 11-06-2022].

⁵¹ KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3039 ‘Milieucongres d.d. 23 en 24 april 1976 te Nijmegen en Arnhem’.

⁵² Themagroep Milieu, ‘Jaarverslag 1976’ in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 1384 ‘Vergaderstukken van de kerngroep d.d. 1977’.

⁵³ Derek Wall, *The no-nonsense guide to green politics* (2010) 12.

gebruik van groene termen als ‘groene partij’, ‘groene politiek’ en ‘ecologische politiek’ bevestigt dat deze termen in Engelse publicaties pas aan het einde van de jaren zeventig ontstonden en in de jaren negentig een hoogtepunt bereikten. Het gebruik van groene termen in de Nederlandse kranten volgens de onlinekrantendatabase Delpher toont eenzelfde verloop, met grote uitschieters in 1984 (het ontstaan van de politieke partij De Groenen en het Groen Progressief Akkoord van PPR, CPN en PSP) en 1989 (de opkomst van GroenLinks).⁵⁴

Dat roept de vraag op of er binnen de PPR eenzelfde patroon rondom de politisering van het woord ‘groen’ plaatsvond. Hiervoor is gekeken naar het partijblad van de partij. Aangezien de jaargangen van dit partijblad een veel kleinere schaal betreft dan de volledige krantencollectie in Delpher, is er ruimte voor een meer kwalitatieve analyse. Hieruit blijkt dat het woord ‘groen’, ondanks groeiend milieubewustzijn vanaf 1971 binnen de partij, lange tijd een zeer beperkte politieke betekenis had. In 1970 klaagde lijsttrekker van de Gelderse PPR-lijst voor de Provinciale Statenverkiezingen Bert Vulink bijvoorbeeld over het gebrek aan aandacht voor ‘groenstroken’ in de streekplannen voor Gelderland.⁵⁵ Alle politieke uitingen over groen waren dus synoniem voor natuur en duiden niet op een dieperliggende politieke filosofie. In 1977 kwam er echter een einde aan deze apolitieke houding tegenover het woord groen.

Frans invloeden in Amersfoort

‘Groen is al jarenlang de mode bij de PPR’ stelde ex-Tweede Kamerlid Henk Waltmans in 1983. Tijdens de stormachtige opkomst van de groene partijen in Europa in dat jaar blikte menig partijlid, waaronder dus Waltmans, trots terug op het feit dat hun partij als één van de eersten groene politiek ‘ontdekte’.⁵⁶ Dit ‘ontdekken’ van de groene politiek begon met een bezoek van een Fransman. Brice Lalonde, aanvoerder van de politieke organisatie *listes Vertes* (Groene lijsten), sprak het partijcongres van de PPR in het najaar van 1977 toe. Lalonde had in de regionale verkiezingen in het voorjaar van 1977 met zijn *listes Vertes* indrukwekkende resultaten geboekt. Nu kwam hij in Nederland vertellen over zijn succesvolle ideologie.

In het verslag van de komst van Lalonde naar Amersfoort in de Radikalenkrant viel de auteur één aspect van Lalonde’s politiek in het bijzonder op: ‘Brice Lalonde en zijn mensen vatten het begrip ‘ekologie’ breder op dan wij gewend zijn’. Lalonde begreep daaronder

---

⁵⁴ Google Books Ngram Viewer met zoektermen ‘green politics, ecological politics’; Delpher, grafische weergave van zoekresultaten met de zoektermen ‘groene partij’, ‘groene politiek’, ‘groene partijen’, ‘groene economie’, ‘ecologische politiek’ ‘ecologische partij’.

⁵⁵ KDC, *Radikalenkrant*, februari 1970 (10) ‘Ruimtelijke Ordening.’

⁵⁶ Waltmans, *Niet bij rood alleen* 203.

namelijk niet slechts milieu en zag milieupolitiek niet als een losstaand onderdeel van het partijprogramma. Uiteraard, het PPR-verkiezingsprogramma van 1977 bekeek het thema milieu ook in een bredere context van structurele maatschappelijke problemen. Maar Lalonde en zijn groene lijsten zagen ecologie als het *uitgangspunt* van hun politiek en maatschappijvisie, zo vertelde hij aan de aanwezige radicalen. Lalonde introduceerde de PPR aan ecologische politiek - een partij-ideologie doortrokken van ecologie. Voor hem viel onder ecologische politiek bijvoorbeeld ook het mensenrecht van ‘deel zijn van een gemeenschap’, ‘arbeiderszelfbestuur’ en het ‘op bevrijde wijze beleven van seksualiteit’.⁵⁷

Het tweede punt waar Lalonde de radicalen mee confronteerde was zijn visie op linkse en rechtse politiek. Hij zag namelijk geen verschil tussen links en rechts – beiden werkten volgens hem aan een maatschappij die het tegenovergestelde was van wat de groenen voor ogen hadden: economische groei en industrialisatie. Zo hekelde hij de linkse ‘rigide en monopolistische’ wijze van kijken naar burgers en het uitgangspunt van alsmaar ‘groeierende produktiviteit’.⁵⁸ Voor veel PPR leden zal dit tweede aspect van de groene ideologie van Lalonde iets zijn geweest waar zij zich niet direct in herkende. De PPR pleitte al sinds haar oprichting voor een brede samenwerking op links. De partij zag zichzelf zelfs als in haar beginjaren als een ‘wegwerp-partij’, mits een grote linkse beweging maar gevormd kon worden.⁵⁹

Hoewel de Franse groenen door de PPR met sympathie gevolgd zouden worden, was de PPR na Lalonde’s toespraak niet plots pleitbezorger van groene politiek. Milieu bleef slechts één van de vier van de kernpunten van het partijprogramma. Vanuit welk uitgangspunt het partijprogramma beschouwd werd verschilde bij wijze van spreken per partijlid. Voor Bas de Gaay Fortman, partijleider van 1971 tot 1977, was milieu één van de belangrijkste kernpunten. Alsnog hing hij dat thema aan de kapstok van ‘mentaliteitspolitiek’ en stelde hij lange tijd ecologische of groene politiek niet als uitgangspunt.⁶⁰ Tegelijkertijd bestonden in de partij leden als Sjef Theunis, gemeenteraadslid in Utrecht. Voor hem was milieupolitiek vrijwel een bijzaak en gold een totaal ander uitgangspunt. Hij vertelde in een interview met de Radikalenkrant in 1974 het volgende:

„De buitenlandse politiek en de ontwikkelingspolitiek moeten voor de PPR de hoogste prioriteit hebben, omdat er in ons land een gevaarlijke ontwikkeling aan de gang is,

---

⁵⁷ KDC, *Radikalenkrant*, 6 mei 1977 ‘Het antwoord van de Franse ecologisten’.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Ginneken, *De P.P.R. van 1968 tot en met 1979* 60-90.

⁶⁰ KDC, *Radikalenkrant*, september 1974 (54) ‘Tussentijdse Balans’.

vooral ook bij links, om zich introvert over eigen welvaartsproblemen te buigen. Niet dat wijkopbouw, groenvoorzieningen, milieuhygiëne, enzovoort, geen waardevolle zaken zijn, maar ze moeten in verband gebracht worden met de kloof tussen arm en rijk. De relatie met de derde wereld moet konstant ons uitgangspunt zijn.”⁶¹

Ondanks deze pluriformiteit van meningen kan in retrospectief gesteld worden dat de toespraak van Lalonde het begin was van de ontwikkeling van groene politiek binnen de PPR. Vanaf zijn toespraak klonken er steeds meer stemmen binnen de partij die ecologie als uitgangspunt van de partij wilden. De dag na de verpletterende verkiezingsnederlaag van de PPR in 1977 nam toekomstig partijvoorzitter Herman Verbeek hier al een voorschot op. In een brief aan Ria Beckers schreef hij dat ‘[i]n Europa (...) de beweging groeit van de ‘ecologie’, van de ‘groenen’. De PPR bereidt nu het ecologisch besef voor dat in de jaren tachtig de mensen een antwoord moet kunnen geven. (...) Er komt een tijd dat aan de kleine partijen gevraagd zal worden of zij een weg weten.’⁶²

De twee aspecten van de ecologische politiek van de Franse Groene lijst, ecologie als uitgangspunt en het afwijzen van de traditionele tegenstelling ‘links-rechts’, hadden blijvende invloed op hoe PPR-leden vormgaven aan groene politiek. In Amersfoort begon het groene balletje dus echt te rollen.

De Europese Verkiezingen van 1979 – Een Groene Synthese

Na twee jaar politiek geharrewar over welke strategie de PPR moest kiezen voor de Europese Verkiezingen van 1979 – moest de PPR samen met de PvdA, samen met de PSP, of moest de PPR zelfstandig deelnemen aan de verkiezingen? – besloot het partijcongres voor zelfstandige deelname. Kamerlid Leo Jansen werd gekozen als lijsttrekker en de PPR voerde samen met de groene bondgenoten van *Ecoropa* een groene campagne. *Ecoropa* was een Europese organisatie, waar De Gaay Fortman en PPR-lid en milieuactivist Wouter van Dieren medeoprichters van waren, die ernaar streefde om de ‘ideologie van economische groei’ die in de Europese Gemeenschap zou leven te doorbreken. De eerste directe Europese verkiezingen tot het Europese parlement, te houden in 1979, zouden volgens hen het toneel van de ecologische strijd moeten worden. Alleen met een eigen ‘ecologische fractie’ in dat parlement kon *Ecoropa* haar doelen behalen.⁶³ Leo Jansen voerde voor de Europese Verkiezingen van 1979 campagne

---

⁶¹ KDC, *Radikalenkrant*, november 1974 ‘Interview met Sjef Theunis’.

⁶² Waltmans, *Niet bij rood alleen* 203.

⁶³ KDC, *Radikalenkrant*, 14 oktober 1977 ‘PPR kan laten zien wat Ekoropa wil’.

namens *Ecoropa* als de ‘groene lijst van Nederland’. Voor het eerst droeg de PPR expliciet groene politiek uit, maar hoe gaf Leo Jansen dat vorm?

De manier waarop de PPR het concept ‘groene politiek’ construeerde was onderhevig aan buitenlandse invloeden. De invulling van groene politiek in de *Verklaring voor een ander Europa* van *Ecoropa* die Jansen ondertekende toonde overeenkomst met de visie van Brice Lalonde. *Ecoropa* streed voor een ‘Ecologische democratie’ wat een ‘bondgenootschap tussen mens en natuur en de erkenning van de mens als individu’ inhield. Uitgangspunt was het tegengaan van de vervreemding van de mens in de industriële maatschappij. Hiervoor nam *Ecoropa*, net als Lalonde en de PPR, stevig afstand van de in hun ogen heersende maatschappijvisie van alsmaar economische groei. De dieperliggende oorzaak van de problemen zagen zij in ‘de culturele en spirituele mislukking.’ Net zoals Bas de Gaay Fortman ageerde *Ecoropa* dus tegen de heersende mentaliteit in de maatschappij. De organisatie hekelde hoe ‘we [als maatschappij] de controle [hebben] verloren over onze eigen verlangens.’ Als concrete maatregel stelde ze voor Europese Verdrag van Rome te wijzigen zodat het streven naar economische groei niet meer een uitgangspunt van de Gemeenschap zou zijn.⁶⁴

Een aspect van de Europese Gemeenschap waar *Ecoropa* ook weerstand tegen bood was de toenemende technocratie. In hun verklaring stelden ze dat ‘technische overwegingen ondergeschikt aan menselijke waarden’ dreigden te worden en *Ecoropa* vreesde voor een machtsgreep van ‘bezitters van technocratische kennis en het industriële-apparaat.’ Als verzet tegen de dreigende ‘techno-totalitaire samenleving’ pleitte ze voor een decentralisatie van de macht in Europa. Een ‘Europa van de regio’s’ bestaande uit een federatie van regionale gemeenschappen was de remedie.⁶⁵

Een sprekende overeenkomst met het pleidooi van Brice Lalonde uit 1977 in Amersfoort was de aversie jegens de gevestigde politiek. *Ecoropa* verzette zich tegen zowel conservatieven, socialisten, liberalen en communisten, aangezien ieder van deze ideologieën de maatschappij als materialistisch en gericht op gewin en economische groei zagen. De verklaring ging hier hard tegenin: Hun politieke verschillen waren volgens hen slechts ‘een rookgordijn dat de werkelijke problemen versluiert.’⁶⁶

De groene politiek van Leo Jansen was een synthese van de buitenlandse ecologische en groene invloeden en de PPR-milieustandpunten. Jansen deed zijn visie op Europa uit de doeken in het studieblad van de PPR over Europa. Daar gaf hij zijn politiek weer aan de hand

---

⁶⁴ KDC, *Radikalenkrant*, 30 maart 1979 ‘Verklaring voor een ander Europa’.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

van drie grenzen die liepen in de Europese Gemeenschap. De eerste grens die hij trok was een pleidooi voor het begrenzen van de economische groei. De tweede grens die hij trok was de spreiding van politieke macht naar de regio's die hij voorstond: 'gezien de samenhang tussen milieu en economie is het niet meer dan logisch dat dan ook daar de grenzen aan de economische ontwikkeling gedecentraliseerd moet worden aangegeven'. Hij noemde dit het 'Europa van de regio's'. Zijn derde 'grens' was een eurosceptisch pleidooi tegen het overhevelen van nationale bevoegdheden naar het communautaire Europa.⁶⁷

De groene politiek van Jansen toonde dus sterke overeenkomsten met die *Ecoropa*. Voor hem betekende groene politiek echter niet het afwijzen van de tegenstelling 'links en rechts'. In haar congres toespraak ten behoeve van de Europese Verkiezingen in april bekritiseerde partijleider Ria Beckers wel de PvdA op hun 'oppervlakkig milieubeleid', maar de Nederlandse sociaaldemocraten waren in de ogen van de PPR een stuk 'groener' dan hun Europese collega's. In de campagne werd de PvdA door de PPR vooral op hun associatie met de Europese socialisten aangevallen: 'Wie PvdA stemt, stemt ook op de Westduitse SPD, stemt op de Europese Sociaaldemocraten'. Met die aanval kon de PPR zichzelf alsnog als groene partij manifesteren en daarmee alle gevestigde partijen in dezelfde hoek plaatsen.⁶⁸

De aanvallen van Beckers en Jansen waren niet alleen electoraal gemotiveerd. In de laatste Radikalenkrant voor de verkiezingsdatum kwam de Europa Werkgroep van de partij met een programvergelijking tussen VVD, CDA, PvdA, D'66 en PPR. De programma's werden op een nieuwe scheidslijn vergeleken: 'de groeipool en de groene pool'. Niet totaal onverwachts stond de groene pool gelijk aan het PPR-verkiezingsprogramma. De tegenstelling van 'groei' versus 'groen' werd dus ook ideologisch uitgevent.⁶⁹

Theoretische Reflectie

Terugkoppelend naar de centrale onderzoeksvraag komt met het toetsen van de milieupolitiek van de PPR aan de groene theorieën van politicologen en sociologen een wisselend beeld naar voren. Neem Andrew Dobson's politicologische theorie over groene politiek. Aan de hand van zijn theoretische handvaten is de geschiedenis van de PPR in te delen in drie fasen: de PPR begon als een reguliere partij, ontwikkelde zich kort na haar oprichting tot een *environmentalist* partij en eindigde als een partij die neigde tot het ecologisme. Waar de PPR in de periode na

---

⁶⁷ KDC, *PPR-Studieblad*, 27 april 1979 'Grenzen in de Europese Gemeenschap'.

⁶⁸ KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3051 'Europakongres d.d. 20 en 21 april 1979 te Nijmegen'.

⁶⁹ KDC, *Radikalenkrant*, 25 mei 1979 'Programvergelijking VVD/CDA/PvdA/D'66 en PPR'.

haar oprichting nauwelijks aandacht schonk aan milieuproblematiek bracht de partij na enkele jaren een eigen milieubeleid naar voren. Volgens Dobson's theorie zou dit echter nog vallen onder *environmentalism*; het vergroenen van de status quo. Pas na het verschijnen van *Grenzen aan de groei* – een moment dat Dobson ‘de geboorte van het ecologisme’ noemt – ontwikkelde de PPR een ecologistische politieke visie.

Om de PPR op basis van dit hoofdstuk een ecologistische partij te noemen is echter te simplistisch. Het is zinvoller om te spreken over de aanwezigheid van elementen van het ecologisme binnen de partij, zoals in de retoriek van Leo Jansen en Kamerleden, op congressen, binnen de gremia van de partij en in onderdelen van het partijprogramma. De meerwaarde van deze blik is dat hierdoor men de ogen niet sluit voor andere standpunten binnen de partij, zoals bijvoorbeeld die van Sjef Theunis.

Binnen het groene denken maakte de socioloog Doherty een onderscheid tussen het ecocentrisme en het antropocentrisme; een onderscheid dat Dobson ook binnen het ecologisme maakte.⁷⁰ Ecocentrisme, ook wel ‘donker-’ of ‘diepgroen’ genoemd, is het wereldbeeld dat niet de mens, maar het ecosysteem aarde – met daarin alle organismen die daar leven – centraal stelt. De mens is daar slechts onderdeel van. Het ‘lichte’ of ‘oppervlakkige’ groen van het antropocentrisme stelt de mens juist centraal in het wereldbeeld en plaatst de mens los of boven de natuur. De ontwikkeling van de milieupolitiek van de PPR in de jaren zeventig bewees dat beide vleugels van dit groene denken samen konden gaan. Zo waren de uitgangspunten van de milieupolitiek van de radicalen zowel dat de mens *onderdeel* van de natuur was naast het verlichte eigenbelang dat de mens zonder de natuur niet zou kunnen voortbestaan. Opvallend is dat de retoriek van Leo Jansen – een synthese van Europese groene invloeden en de PPR-milieupolitiek - tijdens zijn Europese campagne louter antropocentrisch was. Net als het manifest van *Ecoropa* zag hij wel een ‘bondgenootschap tussen mens en natuur’ voor zich, maar zijn pleidooi voor strengere milieupolitiek kwam ‘slechts’ voort uit de angst voor de maatschappij-ontwrichtende gevolgen van economische groei en de milieuproblematiek. In 1979 waren de echo's van de PPR-slogan ‘Omdat het om mensen gaat.’ uit 1977 dus nog goed te horen.

---

⁷⁰ Doherty, *Ideas and Action in the Green Movement* 68; Dobson, *Green Political Theory* 12.

Hoofdstuk 2: 'De kameleon' (1980-1986)

In de jaren tachtig barstte de groene discussie binnen de PPR los. Er was zelfs zoveel enthousiasme voor deze partijdiscussie bij de leden dat bij de redactie van het studieblad *Radikale Notities* enige vermoeidheid op te merken was. In 1984 was groots op het titelblad te lezen: 'Eindelijk het laatste woord over ecologie?'⁷¹ De discussie zou echter nog jaren duren.

Dit hoofdstuk focust zich op de periode tussen 1980 en 1986, toen de discussie over groene politiek binnen de PPR een hoogtepunt bereikte. Constructies van groene politiek vanuit reguliere partijleden, bestuursleden en partijprominenten zijn geanalyseerd en ideologisch gekaderd. Daarnaast zullen de verschillende opvattingen over groene politiek langs verschillende theoretische meetlatten van definities van het concept 'groene politiek' die in de status quaestionis van deze scriptie zijn behandeld worden gehouden. In tegenstelling tot de periode behandeld in het eerste hoofdstuk was tussen 1980 en 1986 meer interne dialoog en discussie over het begrip groene politiek. De analyse van die discussie en dialoog staat centraal in dit hoofdstuk.

Voor deze analyse is wel enige historische context nodig. De bestuursnota *De PPR gaat verder*, opgesteld tijdens het hoogtepunt van de groene discussie binnen de partij, gaf aan dat de jaren tachtig voor de PPR een woelige periode was. 'Het is 1983. De crisis van de kapitalistische economie walst over ons heen. De welvaartsstaat is in zijn groei gebarsten en als gevolg daarvan zijn mensen en meningen sterk aan het veranderen. Angst om te verliezen vormt nu de persoonlijke en maatschappelijke grondtoon. Het optimisme van de jaren zestig is verdwenen en vervangen door 'totdat de bom valt'. Wie denkt nog aan grote veranderingen, wie vecht nog voor vernieuwing en doorgaande democratisering? Wie schrijft vandaag nog eens 'Nu is het meest radikale nog niet goed genoeg?'⁷²

In de vroege jaren tachtig discussieerde de PPR over de strategie en binnen deze partijpolitieke context woedde de groene discussie van de partij. Na achtereenvolgende electorale teleurstellingen vanaf de Tweede Kamerverkiezingen van 1977 verdeelde de partij zich in drie stromingen. Ten eerste was er de 'blauwe' stroming die pleitte voor een zelfstandige

---

⁷¹ *Radikale Notities* 1984-04 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2812 'Jaargangen van het blad #Radikale Notities#, uitgegeven door de Studiestichting voor Radikale Politieke Vernieuwing, Tweede Jaargang'.

⁷² PPR, 'De PPR gaat verder' in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3764 'Nota: "De PPR gaat verder"'; Hietland, 'milieupolitiek van de PPR' 113.

radicale koers. Ten tweede was er de ‘rode’ stroming die pleitte voor nauwe samenwerking met de klein-linkse partijen CPN en PSP. Ten slotte was er de ‘groene’ stroming die de PPR wilde omvormen tot een ‘groene partij’. Er was echter geen eensgezindheid over wat het betekende om een ‘groene partij’ te zijn of wat het betekende om groene politiek uit te dragen.⁷³ Na een jaar van deze ‘kameleondiscussie’ koos in het voorjaar van 1983 het partijcongres voor een rood-groene koers; een focus op groene politiek en nauwe samenwerking met klein-links. Daarnaast besloot het partijbestuur, ondanks haar ideologische koudwatervrees, de eigen identiteit te uitten aan de hand van een rij begrippen: ‘radicaal, solidair, non-conformistisch, libertair en ecologisch’. Het woord ‘ecologie’ in dit rijtje moest volgens het partijbestuur breed worden opgevat en meer zijn dan slechts milieupolitiek, maar een precieze invulling werd niet gegeven.⁷⁴

Een kwestie van maatschappelijk overleven

De partijdiscussie over groene politiek laaide in het najaar van 1981 op na het verschijnen van een discussiestuk over groene politiek van partijvoorzitter Herman Verbeek en zijn medebestuurder Rouke Broersma. Het stuk kwam voort uit de onenigheid binnen het partijbestuur, dat geen eensgezindheid over groene politiek voor de PPR kon bereiken.⁷⁵ Verbeek en Broersma presenteerde hun visie dus als minderheidsstandpunt van het partijbestuur om een dialoog binnen de partij over groene politiek te starten.⁷⁶ Verbeek, partijvoorzitter van 1977 tot 1981, was zowel priester als politicus en zou in 1984 namens het Groen Progressief Akkoord in het Europese Parlement zitting nemen. Rouke Broersma was schrijver en dichter, maar ook lange tijd actief in de PPR. Hij lanceerde in 1989 de naam Groen Links en schreef onder andere mee aan het beginselprogramma van die nieuwe fusiepartij.

In 1981 plaatsten deze twee belangrijke stemmen in het groene debat de ‘allesomvattende vraag naar gezamenlijk overleven’ centraal in hun visie op groene politiek. ‘In die samenhang, aldus Verbeek en Broersma, ‘moeten alle politieke vraagstukken bekeken worden.’⁷⁷ Deze visie van het maatschappelijk – en dus menselijk – belang centraal stellen was een gemene deler in veel van de visies op groene politiek binnen de PPR. Zo was dit

---

⁷³ Waltmans, *Niet bij rood alleen* 195-211; PPR, ‘De PPR, Hoe verder’ in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3764.

⁷⁴ PPR, ‘De PPR gaat verder’ in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3764.

⁷⁵ KDC, *Radikalenkrant*, 16 oktober 1981.

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ KDC, *Radikalenkrant*, 30 oktober 1981 ‘Het Radikaal Alternatief’; Stefan van der Poel, *Herman Verbeek (1963-2013): priester, politicus, publicist* (2020); Geheugen van Drenthe, ‘Rouke Gerrit Broersma’ <https://www.geheugenvandrenthe.nl/broersma-rouke-gerrit> [geraadpleegd 04-06-2022].

antropocentrische uitgangspunt ook al te zien in de Berg en Dal congresrede van 1971 van Bas de Gaay Fortman en de groene Europacampagne van Leo Jansen in 1979. Verbeek en Broersma pleitten met hun groene politiek ook voor een economisch systeem dat ervan uitging dat de Aarde een ‘samenhangend stelstel van ecosystemen’ was. Met dat uitgangspunt zagen zij de ‘industriële kapitalistische groei economie’ als oorzaak van de problemen die zij signaleerden. Dat ‘verslindingsysteem’ veroorzaakte volgens hen de ekologische crisis, maar ook de werkloosheids crisis van de jaren tachtig, het ‘patriarchaat’ en de spanningen tussen Oost en West. Als oplossing kwamen ze met een ‘eko-socialistische’ politiek: een vervolg én kritiek op het socialisme. Hun ideologie ging verder dan het socialisme omdat het het oude socialistische vraagstuk van de rechtvaardige verdeling van kennis, macht en inkomen verbond met het overleven van de maatschappij. Groene politiek werd dus expliciet verbonden met progressieve politiek en was allesomvattend – van de Waddenzee tot wereldpolitiek.⁷⁸

Hoewel de term ‘eko-socialisme’ niet aansloeg binnen de partij was de combinatie groen en progressief wel een breed gedeelde overtuiging binnen de PPR. De groene politiek van Jan Schreur uit 1983 bevatte bijvoorbeeld veel overeenkomsten met die van Verbeek en Broersma. Zijn visie op groen verscheen in het minderheidsrapport van de groene werkgroep, opgesteld door het partijbestuur om te onderzoeken of de PPR een groene koers moest gaan varen. Het was een minderheidsrapport omdat de meerderheid van de groene werkgroep pleitte voor opheffing van de PPR – een uitkomst waar het partijbestuur onmogelijk akkoord mee kon gaan. Schreur’s groene politiek kwam in grote lijnen overeen met die van Verbeek en Broersma; het linkse principe van verdeling van macht en inkomen werd geïncorporeerd in ecologische politiek. Niet via de term ‘eko-socialisme’, maar door deze herverdeling de ‘verdeling van de Aardse goederen’ te noemen.⁷⁹ Schreurs rapport was echter niet zomaar socialisme met een groen sausje. Ook voor hem stond het maatschappelijk overleven centraal. Daarvoor wilde hij ‘niet [zomaar] alles reduceren tot ecologie[, maar] wel alles aan ecologische politiek toetsen.’ De centrale overeenkomst tussen zijn groene politiek en die van Verbeek en Broersma was dus het centraal stellen van mens en maatschappij.⁸⁰

Bas de Gaay Fortman publiceerde zijn groene politiek in 1983 in het studieblad van de PPR *Radikale Notities*. Dit bracht hij naar buiten nadat hij in de maanden daarvoor het Groene Platform had opgericht om daarmee de groene politiek in Nederland te bundelen – voor hem

---

⁷⁸ KDC, *Radikalenkrant*, 30 oktober 1981 ‘Het Radikaal Alternatief’.

⁷⁹ *Radikale Notities* 1983-03 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2811 ‘Jaargangen van het blad #Radikale Notities#, uitgegeven door de Studeinstichting voor Radikale Politieke Vernieuwing, Proefnummer en eerste jaargang’.

⁸⁰ *Radikale Notities* 1983-04 in: *ibidem*.

was groene politiek dus niet exclusief besteed aan de PPR. De Gaay Fortman ging het verst in het centraal stellen van de maatschappij in groene politiek. Zijn antropocentrische stellingname hield zelfs in dat het milieu het ‘draagvlak van productie en consumptie’ was; het milieu stond dus ten dienste aan de maatschappij en men hoefde slechts te voorkomen dat de mens de grenzen van de ecologie overschreed. Waar voor Schreur en Verbeek en Broersma groene politiek vanzelfsprekend samenging met progressieve politiek, was dit voor De Gaay Fortman minder het geval. Via zijn groene platform wilde hij groenen uit alle politieke groeperingen bundelen, Toch kwam zijn concrete invulling van het begrip sterk overeen met de klein-linkse politiek van PPR, PSP en CPN.⁸¹

Als we de bovenstaande posities indelen op Dobson’s as van ecologisme en *environmentalism* dan lijkt er vooral sprake van ecologisme. Van alleen *environmentalism* is geen sprake bij de groene politiek van De Gaay Fortman, Schreur en Verbeek en Broersma aangezien ze pleitten voor een andere economische orde. Ze verschilden alleen van mening over hoe het kapitalisme omvergeworpen moest worden: via het eko-socialisme of door al het beleid te richten op maatschappelijk overleven.⁸²

De groene politiek die Bas van Stokkum bepleitte in de *Radikale Notities* doet echter wel meer denken aan *environmentalism*. Van Stokkum was een niet-partijgebonden student sociologie die zich ook mengde in de groene discussie van de partij. Net als de bovenstaande groene visies zag hij de maatschappij niet als een onderdeel van de natuur omdat hij pleitte voor een *partnerschap* tussen mens en natuur als basis voor groene politiek. Zijn politiek was echter in tegenstelling tot die van De Gaay Fortman, Schreur en Verbeek en Broersma beperkt – alleen op het gebied van wetenschappelijke, technische en industriële ontwikkeling zou volgens hem dat denken centraal moeten staan; voor de politieke kwesties van de verdeling van macht bezit en kennis zag hij geen rol voor de ecologie.⁸³

Een kwestie van spiritualiteit

Voor een aantal groene denkers was het centraal stellen van maatschappelijk overleven in ecologische politiek een vreemd gegeven. In *Radikale Notities* verzette Roel van Duijn zich bijvoorbeeld in zijn essay ‘De Emancipatie van Moeder Aarde’ tegen de mens die zichzelf buiten de natuur plaatste. Roel Van Duijn was in de jaren zeventig wethouder voor de PPR in

---

⁸¹ *Radikale Notities* 1983-01 in: *ibidem*.

⁸² Dobson, *Green Political Theory* 2-3.

⁸³ *Radikale Notities* 1984-04 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2812.

Amsterdam en sloot zich vanaf 1983 aan bij diverse groene politieke organisaties, waaronder het Groen Progressief Akkoord. Hij was betrokken bij de totstandkoming van de politieke partij De Groenen en was de eerste lijsttrekker van die partij voor de Tweede Kamerverkiezingen van 1989. In het voorjaar van 1983 deed hij als PPR-lid in de Radikalenkrant en in 1984 deed hij als lid van het Groen Progressief Akkoord in *Radikale Notities* zijn visies over groene politiek uit de doeken. Voor Van Duijns ecocentrische politiek was de samenhang tussen ‘lichaam en geest, mens en milieu en woonplaats en wereld’ van het grootste belang.⁸⁴

Hij baseerde zijn gedachten een ‘groene filosofie’ waarin de mens onderdeel was van de natuur, die volgens voor een groot deel van de menselijke geschiedenis dominant was. Dit was het geval totdat, aldus Van Duijn, René Descartes hier in de zeventiende eeuw afstand van nam. Van Duijn refereerde aan het Cartesiaanse dualisme, dat stelde dat het materiële (het lichaam) en het mentale (de geest) gescheiden was. Volgens Van Duijn verdeelde Descartes met deze theorie de wereld in een denkende mens en een niet-denkende natuur en dus begon vanaf de zeventiende eeuw de mens langzaam met de destructie van de planeet. Met de komst van de industriële revolutie kwam dit in proces volgens hem in een stroomversnelling terecht: ‘auto’s, vliegtuigen en kerncentrales. Het zijn absolute machines, zonder enige verhouding tot de natuur.’⁸⁵

Voor Van Duijn was Bas de Gaay Fortmans stelling dat het milieu het draagvlak was voor de economie dus ondenkbaar. In de woorden van Van Duijn: ‘[de planeet is één levend organisme,] wij mensen wriemelen in de huid van [deze] moeder Aarde en door Descartes zijn we schurft.’ Het Friese PPR-lid Kees van Leeuwen verbond in 1981 in zijn ingezonden brief in de Radikalenkrant ook een politieke opdracht aan dit holistisch mens-en-natuurbeeld. Zijn politiek had tevens een sterke morele inborst. ‘Ekologie’, zo stelde hij, ‘is de basis van alle ethiek en politiek.’ Hoewel hij niet dezelfde filosofische achtergronden hanteerde als Van Duijn was voor hem ook ‘een grasspriet evenveel waard als een mens.’⁸⁶

Deze ecocentrische groene politiek leek te kunnen worden geformuleerd als: politiek van intuïtie en ‘het irrationele’. Om dat zo kort door de bocht te stellen is echter een misvatting. In de groene politiek van Van Duijn zat namelijk een spanning tussen het rationele en het irrationele – een spanning die Dobson ook constateerde in het ecologisme. Aan de ene kant wees Van Duijn namelijk aan de hand van spirituele uitgangspunten enkele kernwaarden van

---

⁸⁴ ‘Roel van Duyn lijsttrekker van “Groen Platform” in: Brandsma en Europa’ in: *Leeuwarder Courant*, 14-02-1984.

⁸⁵ *Radikale Notities* 1984-03 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2812; KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3149 ‘Syllabus en verslag van de studiedag “Ekologies denken en de PPR”, georganiseerd door de Stichting Radikalenvorming (SRV), 11 februari te Amersfoort’.

⁸⁶ KDC, *Radikalenkrant*, 11 december 1981 ‘Wouter van Doorn’; *Radikale Notities* 1983-04 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2811; *Radikale Notities* 1984-03 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2812; KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3149.

de Verlichting af. Aan de andere kant was zijn politiek gestoeld op een onverbiddelijke rationale beoordeling dat met het huidige economische systeem het leven onhoudbaar was, geïnspireerd op het interdisciplinaire wetenschappelijke werk van de Club van Rome wat tot stand kwam aan de hand van de modernste computermodellen. Deze ogenschijnlijke tegenstelling tussen passie en ratio was volgens Hayward, die in de jaren negentig de relatie tussen de Verlichting en ecologie uiteenzette, dus geen simpele afwijzing van de Verlichting. Volgens zijn stelling is de Van Duijns groene filosofie beter te beschouwen als een ‘hernieuwing van het verlichtingsproject.’⁸⁷

Voor de groep Radicals met een ecocentrische politiek was de combinatie van groen en progressieve politiek geen vanzelfsprekendheid. De standpunten van Van Leeuwen waren bijvoorbeeld niet te plaatsen op een links-rechts schaal en Van Duijn wilde bovendien met zijn groene politiek alle verschillende politieke kleuren verbinden. Hij haalde zijn inspiratie voor zijn groene politiek uit een grote selectie van namen en ideologieën: christelijke figuren als Jezus en Mozes, ideologieën als het liberalisme, communisme en anarchisme, maar ook politieke figuren als de liberaal Thorbecke, de gereformeerde Calvijn en de antirevolutionair Abraham Kuyper. De manier waarop zijn groene politiek zou verbinden vergeleek hij met het langzaam opborrelende verzet van het Nederlandse volk tegenover de Duitse bezetting tijdens de Tweede Wereldoorlog. Groene politiek zou dus, net als het verzet, een gezamenlijke opdracht zijn dat het verenigde Nederlandse volk - van communist tot gereformeerd – samen zou brengen. Dit potentiële universele animo van groene politiek noemt Dobson een uniek aspect van het ecologisme. Groene politici zagen volgens hem meer overeenkomsten dan verschillen tussen het socialisme en het kapitalisme: beiden ideologieën werkten met een industriële maatschappij als uitgangspunt. Deze opvatting was ook al te signaleren bij Leo Jansen en in de ideeën van *Ecoropa*, die beiden het kapitalisme en socialisme ook gelijkschakelden onder het parapluconcept ‘industrialisme’. Van Duijns tak van groene politiek was ook niet uitgesproken progressief en had zelfs een bijna een apolitieke filosofische inborst dat traditionele tegenstellingen wilde overbruggen.⁸⁸

Een ecocentrische groene politiek betekende echter niet automatisch een afwijzing van progressiviteit. In zijn ingezonden brief aan de Radikalenkrant schreef de radicaal Jos de Groot dat hij het pleidooi van Verbeek en Broersma voor het ‘eko-socialisme’ steunt vanuit zijn visie dat ‘de mens als onderdeel van de gehele natuur [een] politieke verplichting [geeft]’.⁸⁹

---

⁸⁷ Dobson, *Green Political Theory* 6-8.

⁸⁸ *Radikale Notities* 1983-04 in: KDC, *PPR* 579, inv.nr. 2811; *Radikale Notities* 1984-03 in: KDC, *PPR* 579, inv.nr. 2812; KDC, *PPR* 579, inv.nr. 3149; Dobson, *Green Political Theory* 17-20.

⁸⁹ KDC, *Radikalenkrant*, 11 december 1981 ‘Ekologie’.

In het wetenschappelijke debat over groene politiek is de mogelijke linkse signatuur ervan een heikel punt. Doherty stelde dat groene politiek, in tegenstelling tot hoe veel actoren - waaronder enkele in deze scriptie behandelde radicalen - hun groene politiek presenteerden, niet de traditionele links-rechts tegenstellingen transcendeerden. Hij portretteert de groene ideologie als een variant *binnen* het linkse spectrum. Deze opvattingen zijn ook te zien bij radicalen die in dit hoofdstuk voorbijkwamen, die hun groene politiek vol sloegen met progressieve piketpaaltjes. Het idee van ‘eko-socialisme’ van Verbeek en Broersma dat zich als ‘vervolg’ op het socialisme profileerde past bijvoorbeeld perfect binnen Doherty’s kijk op groene politiek.⁹⁰

Nee tegen groen

Een niet te miskennen groep in de groene discussie binnen de PPR waren de tegenstanders van de groene koers van de PPR. Zij keerden zich niet tegen een ‘groene politiek’ an sich, maar tegen de groene koers binnen de discussie over de partijstrategie. In hun afwijzing van een groene koers uitten ze dus wel hun visies over milieupolitiek en groene politiek.

Wouter van Doorn was als lid van de themagroep milieu van de PPR een sprekend voorbeeld van ‘groene’ weerstand tegen groene politiek. Als milieuspecialist hield hij zich erg bezig met de milieupolitiek en de groene standpunten van de partij. In het najaar van 1981 stelde hij echter dat ‘ekologie’ en politiek het beste gescheiden konden blijven. Zijn voornaamste vrees was electorale schade; het begrip zou te ‘elitair’ zijn waardoor kiezers niet zouden begrijpen wat het betekende. Voor mensen die het wel wisten was volgens hem de politieke toepassing van het begrip te vaag. In 1984 deelde de toenmalige vicevoorzitter van het partijbestuur Jaap de Jong deze visie van Van Doorn, maar waar Van Doorn stelde dat het begrip ecologie te ‘vaag’ zou zijn, was juist voor De Jong het allesverklarende aspect van ecologische politiek de boeman. Ecologische politiek zou volgens hem een ‘vermeende objectiviteit [bezitten, die] discussies [zou] stilleggen’. Zo was hij van mening dat ecologisch bepaalde ‘natuurlijke normen’ politieke vragen niet zouden kunnen beantwoorden: ‘normen zijn maatschappelijk bepaald en niet natuurlijk want vragen zoals wat goed en kwaad is zijn niet objectief te beantwoorden’ stelde hij.⁹¹

---

⁹⁰ Doherty, *Ideas and Action in the Green Movement* 67-71.

⁹¹ KDC, *Radikalenkrant*, 13 november 1981 ‘PPR blijft klein als ze ‘het groene imago’ opzoekt’; *Radikale Notities* 1984-03 in: KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2812.

Deze tegenstand van Van Doorn en De Jong betekende niet dat ze milieuproblemen niet serieus namen of dat ze de problemen van 'alsmaar economische groei' ontkenden. Een te nauwe focus op groene politiek was echter voor zowel Van Doorn als De Jong niet wenselijk.

Conclusie

In deze scriptie is de onderzoeksvraag gesteld: ‘hoe is het concept ‘groene politiek’ van 1968 tot en met 1986 binnen de PPR geconstrueerd?’ Het korte antwoord hierop luidt: niet. De PPR is er niet in geslaagd om één visie op groene politiek te construeren die algemeen door de leden werd overgenomen. Groene politiek werd een typisch containerbegrip waar iedereen zijn of haar eigen wensen op kon projecteren. Daardoor werd het begrip ingezet en ingevuld naar eigen gelang. Misschien was daarom het begrip binnen de PPR tegelijkertijd populair en omstreden en liepen de definities uiteen van het filosofische en vrijwel apolitieke groen van Roel van Duijn tot het eko-socialisme van Herman Verbeek en Rouke Broersma.

Wellicht is daarom de PPR, die voor het grote publiek toch bekend stond als de ‘milieupartij’, vrijwel verdwenen uit het collectieve geheugen. Waar de klein-linkse tegenhangers PSP en CPN makkelijk te boek staan als pacifisten en communisten respectievelijk, spreekt ‘radicalen’ toch minder tot de verbeelding. Omdat de PPR meer discussieerde over groene politiek dan dat de partij het actief en effectief uitdroeg, kon de partij dus het imago als de groene partij van Nederland niet effectief verzilveren.

Hoewel groene politiek binnen de PPR dus geen nauwgezette definitie had, zijn er toch door de oogharen heen telkens drie terugkerende aspecten aanwezig in de verschillende constructies van groene politiek. Ten eerste behelsde de constructies van groene politiek behandeld in deze scriptie allemaal meer dan alleen milieupolitiek. Ten tweede waren ze allen in meer of mindere mate beïnvloedt door het rapport van de Club van Rome *Grenzen aan de groei* en hadden dus ook allemaal kritiek op ongeremde economische groei. Ten derde waren de constructies, op enkele uitzonderingen na, progressief; geen van de behandelde groene constructies had een conservatieve of ‘rechtse’ inborst.

Deze scriptie kan de suggestie van onder andere Gerrit Voerman dat de PPR ‘groen *avant la lettre* was’ bevestigen, met de kanttekening dat het ervan afhangt welke betekenis van ‘groen’ men aanhangt. Onmiskenbaar is echter dat de milieupolitiek van de PPR uit de jaren zeventig veel van Dobson’s ecologistische elementen bevatte en het fundament was waarop in de jaren tachtig radicalen hun eigen ‘groen’ construeerden.

De grote diversiteit aan groen binnen de kleine PPR – een partij die in het grootste deel van haar bestaan tussen twee en drie zetels zweefde – is veelbelovend voor verder onderzoek naar constructies van groene politiek binnen andere Nederlandse partijen, zoals de CPN en PSP

maar ook bijvoorbeeld VVD en D66. Zulk onderzoek kan ook een verder licht schijnen op het door Wolfgang Rüdiger geconstateerde ‘groene exceptionalisme’ van Nederland.

De discussie over groene politiek binnen de PPR zet ook aan het denken over het tegenwoordige gebruik van ‘groen’. In een tijd waar bijna geen enkele partij het zich nog kan veroorloven niet ‘klimaatneutraal’ te zijn en zelfs fossiele bedrijven als Shell via *greenwashing* zichzelf als milieuvriendelijk portretteren doemt de vraag op of groen nog betekenis heeft. Het feit dat binnen een kleine organisatie als de PPR zoveel verschillende zichzelf-groen-noemende ideologieën konden ontspruiten wekt de suggestie dat dit een zaak van alle tijden was. Sinds het ontstaan van het begrip was groene politiek een *contested concept*. In discussies over groene politiek zal dus altijd de vraag gesteld moeten worden: ‘Welke groene politiek bedoel je eigenlijk?’

Bibliografie

Primaire Bronnen

- KDC, *Radikalenkrant*, februari 1970 'Ruimtelijke Ordening'.
- KDC, *Radikalenkrant*, september 1974 'Tussentijdse Balans'.
- KDC, *Radikalenkrant*, november 1974 'Interview met Sjef Theunis'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 6 mei 1977 'Het antwoord van de Franse ecologisten'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 14 oktober 1977 'PPR kan laten zien wat Ekoropa wil'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 30 maart 1979 'Verklaring voor een ander Europa'.
- KDC, *PPR-Studieblad*, 27 april 1979 'Grenzen in de Europese Gemeenschap'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 27 april 1979 'Groene Lijst'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 25 mei 1979 'Programvergelijking VVD/CDA/PvdA/D'66 en PPR'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 16 oktober 1981.
- KDC, *Radikalenkrant*, 30 oktober 1981 'Het Radikaal Alternatief'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 13 november 1981 'PPR blijft klein als ze 'het groene imago' opzoekt'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 11 december 1981 'Wouter van Doorn'.
- KDC, *Radikalenkrant*, 11 december 1981 'Ekologie'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 1384 'Vergaderstukken van de kerngroep d.d. 1977'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2167 'Milieu d.d. 1975-1976'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2811 'Jaargangen van het blad #Radikale Notities#, uitgegeven door de Studiestichting voor Radikale Politieke Vernieuwing, Proefnummer en eerste jaargang'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 2812 'Jaargangen van het blad #Radikale Notities#, uitgegeven door de Studiestichting voor Radikale Politieke Vernieuwing, Tweede Jaargang'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3027 'Kongres d.d. 30 oktober Berg en Dal'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3039 'Milieucongres d.d. 23 en 24 april 1976 te Nijmegen en Arnhem'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3051 'Europakongres d.d. 20 en 21 april 1979 te Nijmegen'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3149 'Syllabus en verslag van de studiedag "Ekologies denken en de PPR", georganiseerd door de Stichting Radikale Vorming (SRV), 11 februari te Amersfoort'.
- KDC, *PPR 579*, inv.nr. 3764 'Nota: "De PPR gaat verder"'

Secundaire Literatuur

- Belt, Christoph van den en Oprel, Marieke, *Een thematische geschiedenis van de PPR* [voorlopige titel] (2022, in press).
- Bennie, L., et al, 'Green Dimensions: The Ideology of the British Greens' in Rudig, W. (red.) *Green Politics Three* (Edinburgh, 1995).
- Blom, Jasper, 'Groener dan de som der delen?' in: Wielenga, F. en Balen C. van en Wild, M., (red.), *Een Versplinterd Landschap: Bijdragen over geschiedenis en actualiteit van Nederlandse Politieke Partijen* (Amsterdam, 2018).
- Burchell, Jon, *The Evolution of Green Politics: Development and Change Within European Green Parties* (New York, 2002).
- Cramer, Jacqueline, *De groene golf: geschiedenis en toekomst van de Nederlands milieubeweging* (1989).
- Dobson, Andrew, *Green Political Thought* (London, 1990).
- Dobson, Andrew, *Green Political Thought: fourth edition* (New York, 2007).
- Dobson, Andrew, 'All I Left Behind', in: 'Trajectories of Green Political Theory', in: *Contemporary Political Theory* (2009).
- Doherty, Brian, *Ideas and Action in the Green Movement* (New York, 2002).
- Eatwell, R., en Wright, A. (red.) *Contemporary Political Ideologies* (London, 1993).
- Ginneken, Fred van, *De P.P.R. van 1968 tot en met 1971* (Breda, 1975).
- Heijmans, Yannick, *Hart voor het milieu: De ontwikkeling van de milieupolitiek van de PPR, 1968-1989* (Ongepubliceerde masterscriptie, 2018).
- Inglehart, Ronald, 'Values, Ideology and Cognitive Mobilization in New Social Movements' in Keuchler, M. en Dalton, R. J., (red.) *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies* (Oxford, 1990).
- Kitschelt, Herbert, 'Left Libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems' in: *World Politics* 40:2 (1988).
- Levy, J.S., "Explaining Events and Developing Theories: History, Political Science, and the Analysis of International Relations." in: Elman, C. en Elman, M.F., *Bridges and Boundaries: Historians, Political Scientists, and the Study of International Relations* (Cambridge, 2001).
- Pogunkte, Thomas, 'The "New Politics Dimension" in European Green Parties' in: Müller-Rommel, Ferdinand, (red.), *New Politics in Western Europe, The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists* (1989).

- Lucardie, A.P.M., Schuur, W. van, Voerman, G., *Verloren Illusie, Geslaagde Fusie?* (1990).
- Müller-Rommel, Ferdinand, (red.), *New Politics in Western Europe, The Rise and Success of Green Parties and Alternative Lists* (1989).
- Müller-Rommel, Ferdinand en Pogunkte, Thomas, (red.) *Green Parties in National Governments* (2002).
- Poel, Stefan van der, *Herman Verbeek (1963-2013): priester, politicus, publicist* (2020).
- Rüdiger, Wolfgang, 'Explaining Green Party Development' in: *Strathclyde Papers on Government and Politics*, 71 (1990).
- Voerman, Gerrit, 'The Netherlands, Losing Colours, Turning Green' in: Richardson, D. en Rootes, C., *The Green Challenge* (1994).
- Waltmans, Henk, *Niet bij rood alleen: vijftien jaar Nederlandse politiek en de geschiedenis van de PPR* (Groningen, 1983).
- Rüdiger, Wolfgang, 'Verschillend sinds geboorte' in: Lucardie, A.P.M., Voerman, G. (red.) *Van de straat naar de staat? 1990-2010* (2010).
- Voerman, Gerrit, 'De stand van de geschiedschrijving van de Nederlandse politiek partijen.' in: *BMGN Low Countries Historical Review* 2 (2005).
- Voerman, G., et al. 'Greening the reds or reddening the greens?' in: Rüdiger, W., *Green Politics* Three 90-111.
- Wall, Derek, *The no-nonsense guide to green politics* (2010).

Digitale Bronnen

Forschungsgruppe Wahlen, 'Politbarometer Mai 2022',

https://www.forschungsgruppe.de/Umfragen/Politbarometer/Archiv/Politbarometer_2022/Mai_2022/ [geraadpleegd 28-05-2022]

Archief Beeld en Geluid, NOS, 'Kamerverkiezingen 1977' (25-05-1977) via Clariah Media

Suite:<https://mediasuite.clariah.nl/tool/resourceviewer?id=2101608050036054131&cid=daan-catalogue-aggr> [geraadpleegd 11-06-2022].

Geheugen van Drenthe, 'Rouke Gerrit Broersma'

<https://www.geheugenvandrenthe.nl/broersma-rouke-gerrit> [geraadpleegd 04-06-2022].

Krantenartikelen

Nynke van Verschuer, 'Duitse Groenen steeds minder groen sinds oorlog in Oekraïne', *NRC Handelsblad*, (12 mei 2022).

Christian Geinitz, 'Habecks Ringen mit den eigenen Leuten', *FAZ*, (20 mei 2022).

Jens Thureau, 'Das grüne Powerpaar: Habeck und Baerbock', *Deutsche Welle* (17 mei 2022),

<https://p.dw.com/p/4BOWi> [geraadpleegd 28-05-2022].

'Brandsma en Europa', *Leeuwarder Courant*, (6 mei 1979).

PPR, 'Kritiek op Europa?', *De Volkskrant*, (5 juni 1979).

'Roel van Duyn lijsttrekker van "Groen Platform" in: Brandsma en Europa', *Leeuwarder Courant*, (14-02-1984).